

DI SẢN ĐỊA CHẤT KHU VỰC SA PA VÀ GIẢI PHÁP BẢO TỒN, PHÁT TRIỂN BỀN VỮNG

LA THẾ PHÚC -
ĐHẠM KIM TUYẾN - NGUYỄN THỊ NGA

1. Lời giới thiệu

Di sản địa chất (DSĐC) là những phần tài nguyên địa chất có giá trị nổi bật về khoa học, giáo dục, thẩm mỹ và kinh tế. Chúng bao gồm: các cảnh quan địa mạo, các di chỉ cổ sinh, các miệng núi lửa đã tắt hoặc đang hoạt động, các hang động, hẻm vực sông, hồ tự nhiên, thác nước, các diện lộ tự nhiên hay nhân tạo của đá và quặng; các thành tạo, cảnh quan còn ghi lại những biến cố, bối cảnh địa chất đặc biệt; các địa điểm mà tại đó có thể quan sát được các quá trình địa chất đã và đang diễn ra hàng ngày, thậm chí cả các khu mỏ đã ngừng khai thác... Tài nguyên di sản nói chung và DSĐC nói riêng đã tạo nên ngành kinh tế mũi nhọn thứ nhất của huyện Sa Pa và thứ hai của tỉnh Lào Cai là ngành du lịch. Do sở hữu những danh thắng tuyệt đẹp của thiên nhiên ban tặng - điểm nhấn thu hút khách thập phương, du lịch Sa Pa luôn làm say đắm lòng người du khách trong nước và quốc tế. Khai thác du lịch mang lại nguồn lợi kinh tế không nhỏ, được thể hiện qua từng con số: năm 2009, lượng khách du lịch đến Sa Pa đạt trên 550 nghìn lượt, doanh thu du lịch đạt 245 tỷ đồng. Năm 2011, Sa Pa đã đón 520.808 lượt khách, doanh thu từ du lịch đạt 400 tỷ đồng. Năm 2012, lượng khách du lịch đến Sa Pa đạt trên 610 nghìn lượt, doanh thu du lịch đạt hơn 488 tỷ đồng⁴. Công tác bảo vệ bảo tồn, quản lý và khai thác hợp lý DSĐC cho sự phát triển bền vững kinh tế xã hội đang được quan tâm chú ý phát triển. UBND tỉnh Lào Cai đang có chủ trương điều tra xác lập đầy đủ di sản, xây dựng hồ sơ trình duyệt khu vực Hoàng Liên - Sa Pa thành công viên địa chất toàn cầu. Đây là chủ trương rất đúng đắn nhằm bảo tồn và khai thác bền vững di sản, phát triển du lịch.

2. Tài nguyên DSĐC ở Sa Pa

Kết quả nghiên cứu sơ bộ đã xác lập DSĐC của huyện Sa Pa có 4 kiểu theo phân loại của UNESCO, gồm: kiểu Địa mạo (B); kiểu Đá (D); kiểu Địa tầng (E); kiểu Khoáng vật, khoáng sản (F).

Di sản địa chất Địa mạo (kiểu B)

DSĐC kiểu Địa mạo của Sa Pa bao gồm: các cảnh quan địa hình (danh thắng), đỉnh núi cao; hệ thống hang động, thác nước; cảnh quan karst, cảnh quan xâm thực bóc mòn trẻ trong bối cảnh nâng tân kiến tạo tích cực...

Dãy núi Phan Si Păng là cảnh quan hùng vĩ nhất của dãy Hoàng Liên Sơn, trong đó có đỉnh Phan Si Păng là cao nhất của "mái nhà" Đông Dương - nơi tháp mốc đánh dấu độ cao 3.143m lộ ra các khối đá granit, granosyenit của phức hệ Phu Sa Phìn có tuổi 145,5 ÷ 65,5 triệu năm^{1, 3}. Đứng trên đỉnh Phan Si Păng vào hôm đẹp trời sẽ quan sát được quang cảnh trời đất bao la với các dãy núi trùng điệp, trong đó có cả cao nguyên đá Đồng Văn, vùng đá vôi Chợ Chu, miền đồi trung du Phú Thọ - Việt Trì, cao nguyên đá vôi Mộc Châu... Và, có thể cảm nhận rõ tính bất đối xứng của dãy Hoàng Liên Sơn: sườn Tây Nam ngắn, dốc, đổ thẳng xuống các thung lũng Phong Thổ - Than Uyên. Sườn Đông Bắc dài, chuyển tiếp từ từ với những bậc địa hình có độ cao thấp dần dạng bậc thang. Cảnh quan địa mạo ở Sa Pa, đèo Ô Quý Hồ, ... là di tích của các bề mặt san bằng cổ ở các độ cao 2100 - 2300m, 1700 - 1800m, 1000-1300m... Ở Sa Pa hạ, trên bề mặt san bằng 1000 - 1300m còn tồn tại vỏ phong hóa caolin khác, với các bề mặt khác chỉ thấy có mảnh đá vụn, dăm, sạn hoặc sét, bột³.

Núi Hàm Rồng là một ngọn nằm trong dãy Hoàng Liên Sơn hùng vĩ, trên đỉnh có mỏm đá

vườn cao tựa đầu rồng mang nghĩa tượng hình “Hàm của Rồng”, thuộc vườn hoa Hàm Rồng, nằm sát trung tâm thị trấn Sa Pa, có độ cao từ 1.450 - 1.850m. Đá của núi Hàm Rồng là đá hoa thuộc hệ tầng Đá Đỉnh, có tuổi 1000 - 513 triệu năm^[1, 3]. Vườn hoa Hàm Rồng được xây dựng theo địa thế tự nhiên với các vườn lan tự nhiên, vườn châu Âu, rừng hoa đào... Các điểm cao của vườn hoa được đặt tên là Cổng trời 1 và Cổng trời 2; điểm cao nhất là đỉnh

Hình chạm trong Bãi đá cổ Sa Pa -

Ảnh: Sapalaokai.com

Hàm Rồng. Tại các điểm cao này có thể ngắm nhìn thị trấn Sa Pa, thung lũng Mường Hoa, Sa Pả, Tả Phìn thơ mộng ẩn hiện trong mây khói. Hàm Rồng là một thắng cảnh đầy hoa trái của Sa Pa. Lên Hàm Rồng, du khách như lạc vào vườn tiên, mây ùa kín thân người, hoa rụng rả rạt mặt đất.

Thác Bạc cách thị trấn Sa Pa khoảng 12 km theo đường quốc lộ 4D đi Lai Châu, thuộc xã San Sả Hồ, huyện Sa Pa. Thác ở ngay gần đường quốc lộ, có độ cao trên 200 mét, là thượng nguồn của dòng suối Mường Hoa nằm dưới chân đèo Ô Quý Hồ với độ cao 1.800 m so với mực nước biển. Đứng trên đỉnh núi Hàm Rồng ở trung tâm thị trấn Sa Pa có thể nhìn thấy thác Bạc trắng xóa vào những hôm trời quang mây. Từ độ cao trên 200m, dòng nước âm ỉ đổ xuống, bọt tung trắng xóa nên được gọi là thác Bạc. Dòng nước giống như con rồng bạc trườn mình, uốn khúc theo từng vách đá, chảy ào ào trên nền xanh ngút ngàn của núi rừng rồi đổ xuống thung lũng Mường Hoa, tạo nên một bức tranh thiên nhiên vừa thơ mộng, vừa kỳ vĩ. Đứng trên đỉnh thác nhìn xuống, sẽ thấy những nếp nhà sàn của tộc người Mông thấp thoáng ẩn hiện trong làn sương mỏng, phía xa xa là những dãy núi nhấp nhô in đậm trên nền trời xanh biếc. Thác là một thắng cảnh đẹp thu hút nhiều du khách, rất thuận tiện cho tham quan và thưởng ngoạn.

Thác Tình yêu thuộc địa phận xã San Sả Hồ, huyện Sa Pa; cách thị trấn Sa Pa khoảng 15 km theo đường quốc lộ 4D đi Lai Châu và cách con đường này khoảng 2,5 km về phía Nam. Thác nằm trong vườn quốc gia Hoàng Liên, có độ cao khoảng 100m; bắt nguồn từ đỉnh Phan Si Păng, mang theo hơi lạnh của núi rừng, chảy qua nền địa hình cao, dốc; đổ xoối xả, ào ào xuống, tung bọt trắng xóa. Dòng suối của thác có tên là suối Vàng rất nên thơ. Nước suối trong nhưng có sắc hơi vàng, điều đặc biệt là đá ở dưới lòng suối có màu vàng - vàng nhạt; khi ánh nắng mặt trời len lỏi qua các tán lá xanh của núi rừng, chiếu xuống lòng suối Vàng gặp đá và nước sẽ phản chiếu màu vàng lung linh, tương phản đẹp đến lạ kỳ. Truyền thuyết liên quan đến tên gọi của thác là những câu chuyện tình lãng mạn nhưng đượm buồn, trong đó có chuyện thật về mối tình lãng mạn với kết cục buồn của một người lính Pháp với một cô thiếu nữ vùng sơn cước⁵.

Ngoài ra, Sa Pa còn nhiều con thác nhỏ khác nhưng cũng rất đẹp và thu hút du khách, như: thác Cát Cát (còn gọi là thác Tiên Sa) ở bản Cát Cát, xã San Sả Hồ; thác Lạnh ở xã Bản Khoang; thác Cá nhày, thác Tả Trung Hồ, thác Sáo Trung Hồ ở xã Bản Hồ...

Hang động Tả Phìn cách thị trấn Sa Pa 12 km về hướng Đông Bắc, nằm ở xã Tả Phìn, huyện Sa Pa. Hang phân bố trong đá hoa của hệ tầng Đá Đỉnh

có tuổi 1 tỷ ÷ 513 triệu năm¹. Cửa hang có chiều cao khoảng 5m, rộng khoảng 3m, mở ra một lối đi xuyên xuống đất. Bên trong, hang động chia đi rất nhiều ngả, có ngả chúc xuống lòng đất chỉ vừa một người chui lọt, nhiều đoạn lại cheo leo phải bám vào những tai đá, đu người mà lên xuống. Theo những vách nhỏ này càng tỏa ra nhiều lối, thậm chí có những ngách đi vòng vèo, rích rặc và cuối cùng vẫn có thể trở về vị trí ban đầu. Quan sát trong động có những tảng đá giống như thiếu phụ đang bồng con, những tảng đá giống như các nàng tiên, chỗ thì như những mâm xôi khổng lồ; tại chỗ rộng nhất trong hang, các nhũ đá rủ xuống như dải đăng ten uốn lượn, nhấp nhô, long lanh màu ngọc bích. Điều đặc biệt trong hang còn để lại các dấu vết xói mòn của dòng chảy vào vách hang và các lớp trầm tích trẻ Neogen - Đệ tứ. Hang động Tả Phìn là nơi có nhiều giá trị nghiên cứu về địa chất trầm tích, tân kiến tạo - địa mạo, khảo cổ và tham quan du lịch.

Di sản địa chất kiểu Đá (D)

Huyện Sa Pa có các diện lộ đá magma: diorit, granodiorit, granit của phức hệ Po Sen có tuổi 1 tỷ ÷ 542 triệu năm; granit á kiềm-kiềm, syenit, granosyenit của phức hệ Phu Sa Phìn có tuổi 145,5 ÷ 65,5 triệu năm; ryodacit, ryolit, trachyryolit của phức hệ Tú Lệ - Ngòi Thia có tuổi 145,5 ÷ 65,5 triệu năm; granit, granosyenit á kiềm của phức hệ Yê Yê Sun có tuổi 65,5 ÷ 23,03 triệu năm. Ngoài ra còn có diện lộ của các đá biến chất nhiệt áp siêu cao, như: đá phiến biotit, gneibioti granat, amphibolit của hệ tầng Suối Chiềng có tuổi 2,5 ÷ 1,6 tỷ năm, đá phiến hai mica, amphibolit, quarzit của hệ tầng Sin Quyền có tuổi 2,5 ÷ 1,0 tỷ năm; đá phiến thạch anh - sericit đá hoa của hệ tầng Cha Pả có tuổi 1 tỷ ÷ 542 triệu năm; đá hoa, dolomit, đá hoa có tremolit của hệ tầng Đá Đình có tuổi 1 tỷ ÷ 513 triệu năm; đá cuội kết, sạn kết, đá phiến sét của hệ tầng Cam Đường có tuổi 542,0 ÷ 513,0 triệu năm; đá phiến sét, cát kết chứa vôi của hệ tầng Bản Nguồn có tuổi 416,0 ÷ 397,5 triệu năm^[1, 3].

Và, đặc biệt là có bãi đá cổ Sa Pa ở thung lũng Mường Hoa trên địa bàn ba xã Hắc Thào, Sủ Pán và Tả Van huyện Sa Pa. Bãi đá cổ Sa Pa được nhà khảo cổ người Pháp gốc Nga Glubev của trường Viễn Đông Bác Cổ phát hiện vào năm 1925⁶. Bãi đá trải rộng 8 km² với gần 200 khối đá là một di chứng về sự xuất hiện của người xưa ở đây. Ở đây xuất hiện những hoa văn kỳ lạ trên đá với nhiều hình dạng: bậc thang, hình người, con đường, chữ viết

(?)..., có những rãnh tròn khá giống biểu tượng mặt trời, có hình nam nữ giao phối - biểu tượng sự sinh sôi, và rất nhiều vạch kẻ lạ mắt. Các nhà khoa học giả thiết đó là hình bản đồ cổ của người Mông hoặc gần như là cuốn sách cổ giới thiệu về cuộc sống xưa kia... Có rất nhiều cách giải mã khác nhau của các nhà khoa học khi đến nghiên cứu bãi đá cổ Sa Pa. Tuy nhiên, tất cả những cách giải mã đó mới chỉ dừng lại ở giả thiết. Gần đây người ta lại phát hiện thêm bãi đá cổ tương tự ở xã Tả Phìn. Bãi đá cổ là một trong những di sản thiên nhiên và là di sản văn hóa quý giá có dấu ấn của người xưa, không chỉ chuyển tải vẻ đẹp nguyên sơ của một vùng đất mà còn thu hút khách du lịch.

Di sản địa chất kiểu Địa tầng (E)

Địa phận Sa Pa có các ranh giới tiếp xúc giữa các thành tạo địa chất là các phức hệ đá magma, các hệ tầng đá trầm tích biến chất được nêu ở phần di sản đá nêu trên^[1, 3]. Tuy nhiên những ranh giới đáp ứng tiêu chí di sản chưa được nghiên cứu xác lập.

Di sản địa chất kiểu Khoáng vật, khoáng sản (F)

Thuộc huyện Sa Pa chủ yếu có quặng molipden, phân bố ở Bản Khoang và Ô Quy Hồ huyện Sa Pa với tổng trữ lượng khoảng 28.000 tấn kim loại Mo⁷.

Trong số các DSĐC ở Sa Pa nêu trên, người ta mới chỉ khai thác chủ yếu DSĐC kiểu địa mạo (gồm: đỉnh núi, cảnh quan danh thắng, hang động, thác nước) và một phần nhỏ DSĐC kiểu Đá (bãi đá cổ) cho du lịch.

3. Hiện trạng bảo tồn DSĐC ở Sa Pa

Nhiều DSĐC (như: hang động, đỉnh núi, danh thắng) ở Sa Pa đã được quy hoạch thành các khu du lịch có nội quy rõ ràng và tổ chức bán vé vào cửa, nên DSĐC ở đây được bảo vệ, bảo tồn khá tốt. Một số thác nước và các DSĐC khác nằm ngoài các vườn quốc gia, công viên và khu du lịch ở Sa Pa đã và đang bị xâm hại chủ yếu do các hoạt động xây dựng thủy điện và cơ sở hạ tầng.

Xây dựng thủy điện xét về mặt tiêu cực có rất nhiều hệ lụy. Theo quy hoạch huyện Sa Pa có 19 thủy điện, sau khi triển khai một số dự án (trong đó có dự án thủy điện Bản Hồ) đã nảy sinh bất cập về môi sinh, cảnh quan, danh thắng. Trước đây, bản Dền (xã Bản Hồ) là trung tâm của du lịch cộng đồng, du khách đến rất đông, đặc biệt là khách nước ngoài, điều đó đồng nghĩa với việc người dân sở tại được hưởng lợi, đời sống được nâng cao, cảnh quan danh thắng được bảo vệ, bảo tồn. Tuy nhiên, khi thực hiện các dự án thủy điện trên suối

Mường Hoa thì Bản Hồ tan hoang, mất cá, mất thác nước, mất cảnh quan, mất khách du lịch... Trước thực trạng đó, cùng với phản ảnh của người dân và Giám đốc Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch; cấp thẩm quyền đã cắt giảm (14 dự án) chỉ còn lại 5 dự án (m.tuoiitre.vn ngày 21/8/2012). Đây là động thái rất tích cực liên quan đến bảo tồn DSĐC.

Xây dựng cơ sở hạ tầng cũng có những tác động xấu đến DSĐC. Hệ thống giao thông và các khu đô thị đang được đầu tư phát triển rất mạnh. Đương nhiên quá trình xây dựng sẽ không xâm phạm đến những danh lam thắng cảnh, những di tích đã được xếp hạng vì những nơi đó đã có trong các văn bản luật và được pháp luật bảo vệ. Còn lại, những khu du lịch, những khu danh thắng và DSĐC chưa được xác lập mà nằm trong địa giới quy hoạch của các dự án phát triển cơ sở hạ tầng sẽ “vô tình” bị hủy hoại.

Tóm lại, công tác bảo tồn di sản thiên nhiên, danh thắng quốc gia ở Sa Pa đã được các cấp chính quyền chú ý, quan tâm thực hiện. Những dự án phát triển kinh tế mặc dù đã được phê duyệt nhưng gây nhiều hệ lụy, xâm hại danh thắng hoặc di tích đều được xem xét, xử lý và cắt bỏ... Đó là những động thái rất tích cực của cấp thẩm quyền, cần được phát huy. Vấn đề bất cập lớn nhất trong công tác bảo tồn và phát triển DSĐC ở Sa Pa nói riêng và Lào Cai nói chung là nhận thức về DSĐC còn hạn chế. Du khách đến với Sa Pa là đến với di sản, nhưng khái niệm và nội dung về DSĐC chưa được truyền trong cộng đồng. Trong các tờ rơi tuyên truyền giới thiệu tour du lịch ở Sa Pa hầu như không thể hiện nội dung DSĐC. Mặt khác, DSĐC chưa được xác lập đầy đủ, các nhà quy hoạch chiến lược trong các lĩnh vực khai thác tài nguyên thiên nhiên và xây dựng cơ sở hạ tầng chưa có sự tích hợp với nghiên cứu DSĐC; điều đó dẫn đến DSĐC đã, đang và sẽ tiếp tục “vô tình” bị phá hủy.

4. Các giải pháp bảo tồn và phát triển

Trên cơ sở đánh giá hiện trạng bảo tồn DSĐC và thực trạng phát triển kinh tế xã hội ở Sa Pa, tập thể tác giả bài viết đề xuất các giải pháp bảo tồn phát triển bền vững như sau:

- Cần có sự chỉ đạo thống nhất ở tầm vĩ mô để nhất quán về các tiêu chí khoa học và cơ sở pháp lý trong vấn đề nghiên cứu DSĐC, cụ thể là: bổ sung nội dung bảo tồn DSĐC vào Luật và các văn bản dưới luật; ban hành các văn bản pháp quy về cơ sở khoa học và pháp lý cho việc nghiên cứu xác lập

DSĐC, thành lập khu bảo tồn địa chất và xây dựng công viên địa chất, cũng như việc phân loại xếp hạng chúng².

- Cần sớm triển khai điều tra, nghiên cứu để đánh giá xác lập đầy đủ DSĐC, hướng tới xây dựng công viên địa chất khu vực Hoàng Liên - Sa Pa. DSĐC được xác lập đầy đủ sẽ là căn cứ để bảo vệ, bảo tồn, thành lập các khu bảo tồn địa chất và xây dựng công viên địa chất; căn cứ để quy hoạch phát triển cơ sở hạ tầng, giảm thiểu sự phá hủy “vô tình” trong các hoạt động nhân sinh; và là cơ sở để quy hoạch phát triển du lịch cũng như các ngành kinh tế khác ở Sa Pa.

- Để bảo tồn DSĐC, đi đôi với các văn bản pháp quy với chế tài đủ mạnh, cần đẩy mạnh công tác tuyên truyền giáo dục để nâng cao nhận thức cộng đồng về DSĐC. Phương thức “quần chúng hóa” hay “phổ thông hóa” công tác bảo tồn DSĐC như bảo tồn di tích ở động Hàm Rồng (Mường Khương) và động Mường Vi (Bát Xát) là biện pháp rất hay, cần được nhân rộng. Một khi cộng đồng đã hiểu được vai trò, ý nghĩa của DSĐC thì họ sẽ có ý thức bảo vệ bảo tồn và khai thác bền vững DSĐC; người dân sở tại cũng sẽ hiểu được chính họ là người được hưởng lợi ích trước tiên từ DSĐC.

- Các nhà quy hoạch chiến lược về các lĩnh vực khai thác mỏ, xây dựng thủy điện và cơ sở hạ tầng cũng cần phải tích hợp “tư duy DSĐC”, ứng dụng nghiên cứu DSĐC trong lĩnh vực của mình để hạn chế xâm hại DSĐC.

- Các nhà quản lý và khai thác du lịch cũng cần có sự đầu tư cho công tác bảo tồn di sản để khai thác bền vững di sản nói chung và di sản địa chất nói riêng./.

L.T.P - Đ.K.T - N.T.N

Tài liệu tham khảo và chú thích:

1- Bùi Phú Mỹ (chủ biên), Nguyễn Văn Hoàn, Phan Viết Kỳ, Trần Đăng Tuyết, 2004, *Bản đồ địa chất và khoáng sản tờ Kim Bình - Lào Cai, tỷ lệ 1/200.000*, Cục Địa chất và Khoáng sản Việt Nam, Hà Nội.

2- La Thế Phúc, Trần Tân Văn, 2009, “Nghiên cứu di sản địa chất và xây dựng công viên Địa chất ở Việt Nam”, *TC Địa chất*; loạt A310; Tr10 - 19.; Cục Địa chất và Khoáng sản Việt Nam, Hà Nội.

3- Trần Tân Văn (chủ biên), La Thế Phúc, Nguyễn Đại Trung, Hồ Tiến Chung và nnk, 2010, *Điều tra nghiên cứu các di sản địa chất và đề xuất xây dựng công viên địa chất ở miền Bắc Việt Nam, lưu trữ tại Viện Khoa học Địa chất và Khoáng sản, Hà Nội.*

4,5,6,7- www.laocai.gov.vn

8- Trịnh Đánh (chủ biên) và nnk, 2004, *Nghiên cứu các khu bảo tồn địa chất Việt Nam*, lưu trữ tại Bảo tàng Địa chất, Hà Nội.